

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOLIQ QONUNCHILIGIDA SOLIQ QARZLARINI UNDIRISH JARAYONI

Payziyev Hamid Orziqovovich

Surxondaryo viloyati soliq boshqarmasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16757784>

Annotatsiya. Ushbu tesizda O'zbekiston Respublikasining amaldagi soliq qonunchiligi doirasida soliq qarzlarini undirish tartibi va bosqichlari tahlil qilinadi. Soliq to'lovchilarning soliq majburiyatlarini bajarmasligi holatlarida qo'llaniladigan qonuniy mexanizmlar, undirishning ixtiyoriy va majburiy shakllari, ularning huquqiy asoslari, shuningdek, mavjud muammolar va takomillashtirish yo'nalishlari yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: soliq qarzi, soliq qonunchiligi, majburiy undirish, Soliq kodeksi, ijro harakatlari, byudjet tushumlari, moliyaviy intizom.

Kirish

Soliq siyosati har qanday davlatning moliyaviy mustaqilligi, iqtisodiy barqarorligi va ijtimoiy farovonligini ta'minlovchi muhim vositalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, davlat byudjetining asosiy manbai bo'lgan soliqlarning o'z vaqtida va to'liq yig'ilishi davlat moliyasining barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu jihatdan qaralganda, soliq to'lovchilarning soliq majburiyatlarini belgilangan muddatlarda bajarmasligi, ya'ni soliq qarzdorligining vujudga kelishi, moliyaviy intizomning buzilishi bilan bir qatorda, davlat byudjetiga tushumlarning kamayishiga va makroiqtisodiy muvozanatning izdan chiqishiga sabab bo'ladi.

Soliq qarzlari – bu soliq to'lovchilarning qonuniy ravishda amalga oshirilishi lozim bo'lgan, ammo to'lanmagan majburiy to'lovlari, jumladan soliqlar, yig'imlar, penalti va foizlardan iborat. Ularni o'z vaqtida undirmaslik nafaqat davlat moliyasiga bevosita zarar yetkazadi, balki iqtisodiy faoliyat ishtirokchilarining teng raqobat sharoitiga ham putur yetkazadi. Aynan shuning uchun ham soliq qarzdorligini huquqiy asosda samarali undirish, bu boradagi qonunchilikni takomillashtirish va mexanizmlarni zamonaviylashtirish iqtisodiy boshqaruv tizimining muhim ustuvor yo'nalishiga aylangan.

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan soliq islohotlari, jumladan Soliq kodeksining qayta tahrirdagi yangi talqini, byurokratik to'siqlarni bartaraf etish, soliq ma'muriyatchiligining ochiqligi va shaffofligini ta'minlash, elektron hisob-kitob tizimlarini keng joriy etish orqali soliq tizimining raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilmoqda. Biroq, ushbu islohotlar jarayonida soliq qarzlarini undirishning samaradorligini ta'minlash masalasi o'z dolzarbligini yo'qotgani yo'q.

Amaldagi qonunchilikda soliq qarzdorligini undirish tartibi aniq belgilangan bo'lib, u ixtiyoriy to'lovdan boshlab majburiy undirishgacha bo'lgan bir necha bosqichlarni qamrab oladi.

Xususan, soliq to'lovchining hisobvaraqlari bloklanishi, mol-mulkiga taqiq qo'yilishi, sud orqali undiruv choralari, shuningdek, Majburiy ijro byurosi bilan hamkorlikda amalga oshiriladigan ijro harakatlari – bularning barchasi qonuniy tartibda muvofiqlashtirilgan. Shu bilan birga, amaliyotda bu jarayonlarda texnik, huquqiy va tashkiliy kamchiliklar mavjud bo'lib, ular soliq organlarining qarzdorlikni samarali va o'z vaqtida undirishiga to'sqinlik qilmoqda.

Asosiy qism

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 149–153-moddalarida soliq qarzini undirishning huquqiy asoslari belgilangan. Unga ko'ra, soliq to'lovchi o'z soliq majburiyatini belgilangan muddatda bajarmagan taqdirda, soliq organlari tomonidan unga qarzdorlik haqida xabarnoma yuboriladi. Bu xabarnoma qarzdorlik miqdori, to'lov muddati va qarzdorlikni undirish tartibi to'g'risida ma'lumot beradi.

Agar soliq to'lovchi belgilangan muddatda qarzdorlikni bartaraf etmasa, soliq organi qarzdorlikni undirish choralari ko'rishga haqli bo'ladi. Undirish jarayoni ikki asosiy bosqichdan iborat:

1. **Ixtiyoriy undirish** – soliq to'lovchiga ogohlantirishlar, eslatmalar yuborish orqali qarzdorlikni o'z ixtiyori bilan to'lashga undash;

2. **Majburiy undirish** – bank hisobvaraqlarini muzlatish, aktivlarga cheklov qo'yish, mol-mulkni xatlash, sud qaroriga asosan undiruv.

Soliq kodeksining 150-moddasiga muvofiq, majburiy undirish choralari, jumladan banklar orqali hisobvaraqlardan mablag' yechib olish, mol-mulkka undiruv qo'yish, transport vositalarini ushlab turish kabi choralarni o'z ichiga oladi. Ushbu choralar ijro hujjati (soliq qarori yoki sud qarori) asosida amalga oshiriladi.

Bank hisobvaraqlari orqali undirish eng tezkor mexanizmlardan biri hisoblanadi. Davlat soliq xizmati va Markaziy bank o'rtasida axborot tizimlari integratsiyalashgani sababli, qarzdorlik bo'yicha hisobdagi mavjud mablag'lar avtomatik tarzda byudjetga o'tkazilishi mumkin. Agar hisobda yetarli mablag' bo'lmasa, qarzdorlik qisman yoki boshqa manbalar hisobiga undiriladi.

Mol-mulkka undirish chorasi odatda yuridik shaxslar yoki katta miqdordagi qarzdorlik holatida qo'llaniladi. Soliq organi qarzdorning mol-mulkini xatlash to'g'risida qaror qabul qilib, uni tegishli organlarga yuboradi. Shundan so'ng, bu mol-mulkni sotish orqali soliq qarzi qoplanadi.

Soliq qarzini undirishda sud orqali amalga oshiriladigan tartib ham mavjud. Agar soliq to'lovchi davlat soliq xizmati qaroriga rozi bo'lmasa yoki majburiy choralarni bajarmasa, soliq organi sudga murojaat qiladi. Sud qarori asosida Majburiy ijro byurosi orqali qarzdorlik undiruvga olinadi.

Alohida e'tibor berish lozimki, qonunchilikda soliq qarzini bo'lib-bo'lib to'lash, kechiktirish yoki kechirish imkoniyatlari ham nazarda tutilgan. Bu, ayniqsa, og'ir moliyaviy ahvoldagi yoki tabiiy ofatlardan zarar ko'rgan soliq to'lovchilar uchun muhim mexanizm bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Soliq qarzlarini undirish jarayoni O'zbekiston Respublikasining amaldagi soliq qonunchiligida aniq belgilangan va huquqiy asoslarga ega. Undirishning har ikki shakli – ixtiyoriy va majburiy – soliq ma'muriyatchiligining muhim tarkibiy qismi bo'lib, moliyaviy intizomni mustahkamlashga xizmat qiladi. Soliq to'lovchilar huquqlari bilan birga, davlatning byudjet barqarorligini ta'minlashdagi manfaatlari ham qonuniy asosda muvozanatlangan. Biroq amaliyotda uchrayotgan ayrim to'siqlar – texnologik integratsiya kamchiliklari, sud jarayonlarining kechikishi, axborot yetkazishdagi uzilishlar – tizimni yanada takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Shu bois, soliq qonunchiligini zamonaviylashtirish, soliq to'lovchilar bilan muloqot vositalarini kuchaytirish, sudgacha bo'lgan tartiblarni kengaytirish, shuningdek, undirish jarayonlarini to'liq raqamlashtirish orqali tizimning samaradorligini oshirish mumkin. Bu esa, o'z navbatida, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash va iqtisodiy islohotlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2022.
2. Davlat soliq qo'mitasi rasmiy sayti: www.soliq.uz
3. Shokirov N.N. Soliq majburiyatlari va ularni bajarish mexanizmlari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2023.
4. OECD (2021). *Effective Tax Debt Collection Practices*. Paris: OECD Publishing.
5. Xudoyberdiyev B. O'zbekistonda soliq qarzdorligini undirish tizimi: muammo va yechimlar. // "Moliyaviy tadqiqotlar" jurnali, 2024, №1(58), 44–50.